

לבן בגובה העיניים

אחת מדרכי ההתבוננות הנפוצות בדור האחרון על גיבורי התנ"ך מכונה "התבוננות בגובה העיניים". ביטוי זה מכוון לגישה המדגישה את אנושיותם של גיבורי התנ"ך, ואת המורכבות באישיותם, על אורותיה וצלליה. הנכונות, השנויה במחלוקת, להכיר במגרעות בקרב גדולי האומה – היא בעלת ערך חינוכי, בכך שהיא מקרבת אותם לאופק של האדם המוכר לנו, ומאפשרת לנו לראות בהם מודל לחיקוי וללמידה, ולא רק מושא להערצה. אנו מוצאים עצמנו לומדים לא רק מהשיגיהם של אבותינו אלא גם מכשלונותיהם.

דומה, שהגישה של התבוננות "בגובה העיניים" מיושמת, אצל התומכים בה, בעיקר כלפי הגיבורים החיוביים שבסיפורי התורה. כאן ננסה להשתמש במתודה זו כלפי אחד הגיבורים השליליים שבפרשתנו, הוא לבן הארמי, שמבחינה פורמלית הוא מאבות עם ישראל. לבן, כמו עשו בפרשה הקודמת, מוצג בתורה כניגודו וכיריבו של יעקב אבינו. ממילא מובן, כי המבקש להציג את יעקב כטלית שכולה תכלת ישאף להשחיר את פניו של לבן, ולהציגו כשיא הרשע. ההגדה של פסח, לדוגמה, מציגה את לבן כגרוע אף מפרעה מלך מצרים, ומייחסת לו את הכוונה "לעקור את הכול".

בהיכרותנו הראשונה עם לבן, בפרשת תולדות, אנו פוגשים מיד בשתי תכונות אופייניות, הנראות כמנוגדות זו לזו. התכונה האחת היא רדיפת בצע, וכנגדה עומדת מחויבות שמפגין לבן כלפי בני משפחתו: "וַיְהִי כִּי רָאָה אֶת הַנֶּזֶם וְאֶת הַצְּמִידִים עַל יְדֵי אָחִיתוֹ, וַיִּשְׁמְעוּ אֶת דְּבָרֵי רַבֵּקָה אָחִיתוֹ לֵאמֹר 'כֹּה דָּבַר אֱלֹהֵי אִישׁ, וַיָּבֵא אֶל הָאִישׁ, וְהָנָה עִמָּד עַל הַגְּמָלִים עַל הָעֵינַי. וַיֹּאמֶר: בּוֹא בְּרוּךְ ה', לָמָּה תַעֲמִד בַּחוּץ? וְאַנְכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת וּמְקוֹם לְגַמְלִים'" (בראשית כד ל-לא). לבן מתחרה באחותו רבקה על אירוח עבד אברהם, וכשם שהיא השקתה את גמליו – הוא טורח להאכילם. המניעים למעשיו, לפי עדות התורה, הם שניים: ראיית התכשיטים על אחותו, ושמיעתו את דברי רבקה, כי הבא הוא עבד אברהם. ניתן, כמובן, להפחית בערכו של המניע המשפחתי, ולפרש את דבריו לעבד אברהם כדברי חנופה המיועדים לקבל שכר מהאיש הנדיב שלפניו, אך פירוש כזה אינו מסביר היטב את אריכות הכתובים. (כך מפרשת נחמה ליבוביץ, בעקבות חז"ל ורש"י, וראו בספרה "עיונים בספר בראשית" עמ' 221-222).

לאור זאת, ניתן לתאר את לבן כאדם ששני יצרים מתרוצצים בקרבו: אהבת הממון ואהבת המשפחה. במפגש עם עבד אברהם מובילים שני אלו בכוון אחד, ואין ביניהם כל מתח, אך בהמשך דרכו יצטרך לבן להכריע בין הדחפים הללו.

כאשר מגיע יעקב לחרן, ללא כל רכוש נראה לעין, שוב רץ לבן לקראתו ומביאו אל ביתו, ואומר "אֵךְ עֲצָמִי וּבְשָׂרֵי אֶתְהָה" (בראשית כט יד). ביטוי זה הוא דו-משמעי: ניתן לראות בו ביטוי של אהבת המשפחה, אך בו בזמן ניתן לשמוע כאן כי לבן רואה את יעקב כחלק מבשרו, ולכן מתיר לעצמו לשעבד את יעקב כעבדו. ואמנם, במשך חודש ימים רועה יעקב את צאן לבן בתמורה להכנסתו לבית, כדין עבד. יעקב עובד ללא תלוּנה, שהרי מעמדו אכן בשפל המדרגה, ממש כמעמדו של כל חסר אמצעים עד ימינו, ואין לו כל כושר מיקוח. מצב זה עשוי היה להימשך זמן רב ללא הגבלה, ואילו כך היה, הרי היה יעקב אובד בעניו, ככתוב "ארמי אובד אבי".

לאחר חודש ימים יוזם לבן שינוי: הוא מכנה את יעקב "אחי", ובכך הוא מכיר בעצמאותו ובהיותו בן חורין. לבן מביע תמיהה על כך שיעקב עובד בחינם, ומציע לו שכר: "הֲכִי אָחִי אֶתְהָה - וְעַבְדְּתָנִי

חָנָם? (שם טו). מה גורם ללבן להציע שכר לאדם חלש כיעקב, בניגוד להגיון הכלכלי? אנו שומעים כאן את הד קולו של הפסוק "יָכִי יָמוֹן אַחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַר לָךְ - לֹא תַעֲבֹד בּוֹ עֲבָדְתָּ עֶבֶד" (ויקרא כה לט). רגשי האחוה שוכנים אפילו בליבו הקשוח של לבן, ומניעים אותו לשחרר, לכאורה, את יעקב.

אך גם לאחר ההסכם "אֶעֱבֹדךָ שִׁבְעַ שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתֵךְ הַקְּטָנָה", נשארת מערכת היחסים בין שני הקרובים עמומה: אמנם נחתם הסכם עבודה, ולהלכה יעקב הוא שכיר, אך למעשה מוכר עצמו יעקב לעבדות משך שבע שנים בבית לבן. שוב מהדהדים באזנינו דברי התורה על העבד העברי: "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבְשִׁבְעַת יָצֵא לְחֻפְשֵׁי חָנָם" (שמות כא ב). הסכם ה"שכירות" מאפשר ללבן לעקוף את דיני העבד ולהחמיר את שעבודו של יעקב, והדברים מוכרים גם לנו היום. במשך עשרים השנה ששהה יעקב בבית לבן נשארה עמימות זאת בעינה, ולמרות נישואיו לשתי בנות לבן ניתן היה לראות אותו כעבד ש"אדונו נתן לו אשה", וכל הזכויות על האשה וילדיה שמורות לו לאדון. כך הצליח לבן ליישב את שני הדחפים שהניעו אותו ולחיות במציאות כפולה: להלכה יעקב הוא שכיר, והוא זוכה ליחס הוגן המעוגן בהסכם, אך למעשה – הוא עבדו בן ביתו, ודבר לא נגרע מרכושו, שהרי "מה שקנה עבד קנה רבו".

האפשרות שיעקב יבחר לצאת מהמקום ולממש את זכויותיו הולכת ומאבדת את תקפה כאשר יעקב מאריך את החוזה שוב ושוב, וההבדל הדק שבין שכיר לבין עבד נרצע מיטשטש והולך. לבן שוכח את רגשי האחוה ואת המחוייבות שלו כלפי יעקב, ושוקע במציאות הנראית לעין, של ניצול עבדו הנאמן והגדלת רכוש המשפחה. לכן, לאחר עשרים שנה, נפלטות מפיו של לבן המילים "הַבָּנוֹת בְּנֹתַי, וְהַבָּנִים בְּנֵי, וְהַצֵּאָן צֵאֲנִי, וְכָל אֲשֶׁר אֶתָּה רֵאָה לִי הוּא" (בראשית לא מג). אלה דבריו של הקפיטליסט המשתלט על עובדיו, מאז ועד היום. רגשי האחוה שפעמו בלב לבן בצעירותו מנוונים כעת לחלוטין, ואכן כדברי יעקב "לֹלִי אֶלְהִי אָבִי... הֲיָה לִי - כִּי עָתָה רִיקָם שְׁלַחְתָּנִי" (שם מב), שהרי כך שנינו "אם בגפו יבוא בגפו יצא".

כדי לגרום ללבן לכבד את הסכם העבודה שלו עם יעקב נדרשת לא פחות מהתערבות האל. האיסור שהוא מטיל על פגיעה ביעקב פוקח את עיני לבן, ומאלץ אותו לכרות ברית עם מי שנתפס כ"עבדו הנמלט".

בברית זו חוזרים הדברים למקומם הנכון. כאשר מושתקת בכוח רדיפת הבצע שעוורה את עיניו של לבן, חוזרים ועולים בו רגשות חמים של מחוייבות כלפי בנותיו, שבעבר נהג בהן כנכריות. הוא חושש שמא יעקב ילך בדרך שבה הלך הוא עצמו עד כאן, ויענה את בנותיו. לכן הוא משביע את יעקב "אִם תַּעֲנֶה אֶת בְּנֹתַי, וְאִם תִּקַּח נָשִׁים עַל בְּנֹתַי, אֵין אִישׁ עִמָּנוּ? - רֵאָה: אֶלְהִים עַד בְּיָנִי וּבִינְךָ" (שם נ). האל, שהעמיד את לבן עצמו על עוצמת השחיתות שלקה בה, הוא הערב לשמור גם את יעקב מפני סכנה דומה, ולהזכיר גם לו ולבניו את חשיבותם של רגשות אנושיים בעולם קפיטליסטי.

הפסוק שבו נפרדת התורה מלבן מציג אותו כבעל תשובה גמור: "וַיִּשָּׁכֶם לָבֵן בְּבִקְרָו וַיִּנְשָׁק לְבָנָיו וּלְבָנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבֵן לְמִקְמוֹ" (שם נה). כאשר לבן שב למקומו הנכון, הוא יודע להביע רגשות של אהבה וקונה לעצמו את אהדת בניו ובנותיו.

הלקח שאנו עשויים ללמוד מפרשת ההשחיתה של לבן ומתשובתו באחריתו – רלבנטי לעולם הכלכלי שבו אנו חיים. הקושי להביט בעיניו של העובד ולראות בו את האח מחייב גם אותנו לגייס כוחות נפש גדולים, ולהתפלל לעזרת האל.